

VERSIUNI ALE CRONICII LUI ȘTEFAN CEL MARE

Dumitrița SMOLNIȚCHI, dr., conf. univ.

Summary

The Chronicle of Stephen III the Great is the first chronicle written in Moldova. The original of this chronicle was lost, but its contents can be restored based on internal versions (Anonymous Chronicle, also called improperly Bistrita Chronicle, and Chronicle Putna) and external versions (Moldovan-German Chronicle, Moldovan-Russian and Moldovan-Polish). Analyzing and confronting all these versions, we conclude that there was a common prototype of their described the events in Moldavia since founding the feudal state until the end of the reign of Stephen III the Great. In connection with Slavic chronicles, XV century exegesis focused on three issues: the report of Moldovan chronicles and their processing (German, Russian, Polish); time when they began writing chronicles and the place of writing.

„Nu este în Europa o literatură mai zbuțuită în dezvoltare și mai năpăstuită în soarta ei decât literatura românească. Nu știu să mai fie multe popoare care să-și fi pierdut atâtea monumente de cultură ale trecutului său de cum am pierdut noi” [1, p. 48], scria N. Cartoian. Această soartă a avut-o și cea mai veche cronică a Moldovei – *Cronica lui Ștefan cel Mare* (numită așa convențional, ea fiind scrisă pe vremea lui Ștefan-vodă). Originalul cronicii nu s-a păstrat, în schimb există mai multe versiuni (interne și externe) care au ajuns până în zilele noastre și, în baza cărora, poate fi reconstituit conținutul prototipului pierdut. Analizând toate versiunile *Cronicii lui Ștefan cel Mare*, P. Panaitescu susținea: „Rezultă în chip lămurit din compoziția acestor cronici că ele au avut un prototip comun, care a fost o cronică din care derivă toate elementele comune” [3, p. 28].

Cert e faptul că primul nostru letopiseț a fost scris în limba slavonă, limbă de cancelarie pe atunci în Moldova.

În legătură cu letopisețele slave din secolul al XV-lea, exegeza a abordat trei probleme:

- raportul dintre cronicile moldovenesti și prelucrările lor (germană, rusă, polonă);
- timpul când s-a început scrierea cronicilor;
- locul scrierii.

Se consideră că cea mai veche versiune și cea mai apropiată de prototip este *Letopisețul anonim* (cu titlul *Letopisețul de când cu voia lui Dumnezeu s-a început Țara Moldovei*), cunoscut o vreme și sub titlul dat de I. Bogdan de *Letopisețul de la Bistrița*, pe care cercetătorul l-a descoperit la Biblioteca Clubului Bulgar din Tulcea. Acest letopiseț al Moldovei s-a scris la curtea domnească, după cum au dovedit cercetările ulterioare ale lui P. Panaitescu, și nu la mănăstire așa cum a presupus I. Bogdan.

În această cronică se fac referiri la anumite momente ale zilei, se preiau expresii ale domnitorului, pe care nu le putea reține decât cineva din apropierea lui. La un moment dat se fac referiri la un cutremur, când partea dintr-un zid s-a dărâmat. În această ordine de idei, O. Moceanu constată: „Dacă autorul s-ar fi găsit la Bistrița sau Putna, n-ar fi știut că domnitorul stătea la masă în acel moment” [4, p. 34]. Unele fragmente corespund inscripțiilor de pe zidurile mănăstirilor ridicate de Ștefan (pisanii). Citirea cronicii duce la concluzia că e vorba de o lucrare alcătuită din porunca domnului, care voia să arate intențiile sale atât în interior, cât și în exterior. În paginile destul de sărace în momente de literatură ale acestei scrieri, impresionează lupta pentru apărarea țării și eforturile de centralizare a puterii într-un moment foarte dificil din istoria națională.

Merită atenție și structura lucrării. Există o disproporție între spațiul acordat epocii de până la Ștefan și cel al domniei sale (2 pagini, comparativ cu 12). Convențional cronică poate fi divizată în patru părți. Prima parte este sumară și reflectă evenimentele din 1359 până la începutul domniei lui Alexandru cel Bun. Aceasta începe cu legenda despre Dragoș, când, „cu voia lui Dumnezeu, s-a început Țara Moldovei” și reprezintă o

simplică enumerare a domnilor și a anilor de domnie ai fiecăruia (cu unele greșeli). Partea a doua se referă la domnia lui Alexandru cel Bun și este descrisă mai amănunțit. Aici știrile sunt mai exacte și mai detaliate, menționându-se nu numai voievozii și anii de domnie, ci și unele războaie, luptele pentru domnie din anii 1432-1457, legăturile de rudenie ale unor domni etc. N. Cartoian notează: „Evenimentele petrecute înainte de urcarea lui Ștefan cel Mare pe tron, de la moartea lui Alexandru cel Bun și până la biruința de la Doljești, erau în bună parte cunoscute de boierii bătrâni care trăiau încă la curtea din Suceava a lui Ștefan cel Mare. Unele date se mai găseau notate și pe scoarțele vechilor ceasloave” [1, p. 61]. Partea a treia cuprinde descrierea domniei lui Ștefan cel Mare și este cea mai importantă și mai întinsă din cronică. Ea reflectă evenimentele de la urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare (1457) și până la moartea lui (1504). Este o narațiune istoricească exactă, detaliată și îngrijită, cu unele preocupări literare și reflecții morale, reușind să surprindă nu numai datele principale a istoriei Moldovei, ci și sentimentele acelor care o apărau de năvălitori dinspre toate punctele cardinale, în primul rând gândurile și sentimentele domnitorului ce stătea în fruntea luptei pentru independență, Ștefan cel Mare. Dar totuși ne aflăm departe de scrupulozitatea marilor noștri cronicari. Evenimente importante pentru viața țării sunt uitate: lupta cu polonii din Codrii Crasnei (1450), când țara a fost salvată printr-un efort uriaș de la cotropire, luarea Cetății Chilia sub Alexandru cel Bun, înființarea Mitropoliei Moldovei ș.a. Deși chipul lui Ștefan domină paginile, totuși nu vom întâlni un portret, ca, mai târziu, la Grigore Ureche, nici judecăți proprii asupra evenimentelor. Expunerea de fapte este considerată suficientă. Ultima parte începe cu domnia lui Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, și se încheie brusc, cu anul 1507, în mijlocul unei fraze, cu războiul dintre Bogdan și Radu cel Frumos.

Ultimele file ale manuscrisului s-au pierdut. Continuarea cronicii domnești și după această dată este pe deplin confirmată însă de celelalte variante păstrate și anume *Povestirea pe scurt despre domni Moldovei*, cunoscută sub numele de *Letopisețul de la Putna*, și una din prelucrările străine – *Cronica moldo-polonă*.

În cronografia din sec. al XV-lea, ca de altfel și în cea ulterioară, domnitorul apare ca un instrument al voinței lui Dumnezeu de a îndruma istoria pe un anumit făgaș. Dumnezeu îl ocrotește pe domnitor (pe „*robul său, Ștefan*”), iar domnitorul se silește să împlinească voia Lui (totul se face în numele și cu ajutorul lui Dumnezeu).

O altă versiune internă a *Cronicii lui Ștefan cel Mare*, scrisă în țară și pentru țară, tot în limba slavonă, este *Cronica de la Putna* care s-a păstrat în două redacții, ambele descoperite și cercetate de I. Bogdan. *Letopisețul de la Putna I* (1359-1526) a fost descoperit la Biblioteca Academiei Teologice din Kiev, iar *Letopisețul de la Putna II* (1359-1518) – la Petersburg, într-un codex din Biblioteca Imperială.

Și această versiune este anonimă. Stilul ei este mai impersonal decât al *Letopisețului anonim*, și lipsesc unele detalii (figura lui Ștefan cel Mare este puțin mai ștearsă, nu sunt pomenite întâlnirile dintre cler și domnitor după victoriile obținute, nici petrecerile de după sau modul în care soldații sunt răsplătiți etc.).

Atât I. Bogdan, cât și N. Iorga consideră *Cronica de la Putna* o variantă prescurtată a *Letopisețului anonim*. Cronică are două părți: prima parte este analitică și cuprinde evenimentele între 1359 (întemeierea legendară a Moldovei) și 1456 (cu domnia lui Petru Aron), menționându-se al cui fiu era fiecare domn; partea a doua conține date amănunțite dintre anii 1457 (urcarea lui Ștefan cel Mare pe scaunul domnesc) și 1526 (moartea lui Petru, fiul lui Bogdan cel Orb). Sunt descrise aceleași evenimente întâlnite și în *Letopisețul anonim*, datele fiind uneori greșite. Dar *Cronica de la Putna* conține o serie de informații din cadrul mănăstirii, începând cu zidirea, sfințirea, incendiul care a mistuit-o și terminând cu moartea egumenilor și a călugărilor mai de văză, cu numirea arhimandriților, astrucarea ctitorului și a urmașului său în scaunul țării în cavoul domnesc de acolo. Aceste informații nu se regăsesc în *Letopisețul anonim*. Cercetătorul E. Russev susține că „abundența de știri referitoare la mănăstire a constituit tot atâtea temeuri pentru a se emite ipoteza că letopisețul acesta s-a elaborat în chiliile Putnei, de unde și convenționala lui denumire” [5, p. 46].

Păreră aceasta este aproape unanim împărtășită de savanții care s-au ocupat de acest monument al cronografiei moldovenești.

Cronica lui Ștefan cel Mare s-a păstrat de asemenea și în alte prelucrări (versiuni externe): *Cronica moldo-germană*, *Cronica moldo-polonă* și *Cronica moldo-rusă*. Cea mai apropiată de *Letopisețul anonim* e *Cronica moldo-germană*, scrisă în germana medievală, având un titlu în limba latină (*Cronica breviter scripta Stephani dei gratia voyvoda Terrarum Moldannensium necnon Vlachyensium – Cronică scrisă pe scurt a lui Ștefan, din mila lui Dumnezeu, voievod al Țărilor Moldovei și Valahiei*) și, înainte de titlu, însemnarea datei când a fost scrisă: 28 aprilie 1502. Aceasta este, desigur, data copierii.

Evenimentele sunt povestite în ordine cronologică, de la răsturnarea lui Petru Aron Voda și urcarea pe tron a lui Ștefan (1457) până în anul 1499 (înfrângerea lui Malcoci). Cronica oferă și multe știri pe care nu le găsim în variantele interne ale *Cronicii lui Ștefan cel Mare*. Ea vorbește, de exemplu, despre un ostaș pe nume Purice, evocat și de Neculce în *O sama de cuvinte*; pune în lumină nouă figura lui Ștefan, forța extraordinară a caracterului său, geniul militar; conține înșirarea numelor oștenilor căzuți pentru țară, fapt care impresionează. De altfel, cronica prezintă puține detalii despre viața domnitorului, accentul fiind pus pe activitatea sa militară. Din cronică nu lipsește portretul lui Ștefan cel Mare, mai ales acțiunile pline de cruzime ale acestuia, pe care autorul le consideră fapte vitejești. Deși laconice, relatările conturează o imagine sugestivă a domnitorului. Interesant este și faptul că în paginile cronicii nu există nicio referire la contribuția lui Ștefan la domeniul bisericesc, motiv pentru care cronica are o caracteristică laică.

Cronica moldo-germană a fost descoperită de profesorul universitar Olgierd Górkă de la Universitatea din Lwów, cercetând Arhivele Bibliotecii de Stat din München, într-un *Codex Latinarum*. Tot Gorka va publica acest manuscris la Cracovia, în 1931. La noi, a fost publicat de I. Irimia Chițimia, în 1942, apoi de I. Bogdan și de P. P. Panaitescu.

S-a pus problema cum a ajuns cronica internă a Moldovei în Germania, ca să fie posibilă copierea. Șt. Ciobanu [2, p.57] susține că letopisețul moldovenesc se pare ca a fost dus de o solie (1501) trimisă la doctorul Hartman Schedel, pe vremea când Ștefan era bolnav de diabet și resimțea efectele răni primite la Chilia. Doctorul era preocupat de istoria țărilor din Est și chiar publicase o carte în care vorbea și de Valahia (*Liber Chronicarum*, 1493). H. Schedel, medic, umanist și istoric german, a copiat cronica pusă la dispoziție de solia moldovenească, traducând-o.

Lectura acestor pagini relevă absența preocupărilor artistice, având doar funcționalitate politică sau diplomatică. Acest lucru se referă și la celelalte două versiuni externe: *Cronica moldo-rusă* și *Cronica moldo-polonă*.

Cronica moldo-rusă (Povestire pe scurt despre domnii Moldovei, de când s-a început Țara Moldovei). Este o compilație anonimă scrisă în limba slavonă între 1504-1510, o variantă prescurtată a *Letopisețului Moldovei*. Cronica este alcătuită din două părți și începe cu o legendă despre Roman și Vlahata – o narațiune care aduce în discuție un mit fundamental al culturii române, mitul romanității românilor și al ortodoxismului și al superiorității lui față de catolicism. Legenda se referă și la originea moldovenilor, povestind despre „romanii noi”, adică românii, care ar fi venit în Ardeal, la craiul Vladislav, rugându-l să-i primească pe pământul lui. (Concluzia, lesne de stabilit: că moldovenii sunt de origine maghiară ?!). Legenda este asemănătoare cu cea pe care Simion Dascălu o va introduce în copia după letopisețul lui Gr. Ureche și care a fost mereu combătută mai întâi de M. Costin, apoi D. Cantemir ș.a.m.d. În partea a doua urmează povestirea despre Dragoș și întemeierea Țării Moldovei, apoi o relatare foarte succintă a evenimentelor istorice între 1359-1504, până la urcarea pe tron a lui Bogdan al III-lea

Cronica a fost tradusă și tipărită de I. Bogdan, în 1891, apoi cercetată și comentată de P. Panaitescu.

Și încă o versiune externă a *Cronicii lui Ștefan cel Mare – Cronica moldo-polonă (Descrierea cronicii despre Țara Moldovei, și despre domnii ei, cum au venit moldovenii în Țara Moldovei)*, redactată pe la 1565. Letopisețul prezintă istoria Moldovei între 1352 și 1564 după un manuscris provenit de la Putna. Autorul, N. Brzeski, sol trimis de regele Sigismund al Poloniei la Poartă, dar reținut în Iași de Alexandru Lăpușneanu, nu s-a mulțumit cu o simplă traducere a textului, ci l-a schimbat și chiar completat. Adaugă și niște texte, scurte, despre ținuturile din Moldova, dregătorii, oaste, judecăți.

Din punct de vedere compozițional, cronica e alcătuită din două părți: prima începe cu întemeierea Moldovei (dar este indicat anul 1352) și relatează evenimentele până în 1526, completând *Cronica de la Putna*; partea a doua continuă până în 1564, fiind un text original. A fost publicată de St. Wójcik în 1844 și tradusă de B.P. Hasdeu în „Arhiva istorică”.

Moldova eroică și glorioasă zugrăvită de această *Cronică a lui Ștefan cel Mare*, pierdută și „restabilită” în baza versiunilor ei păstrate, va fi din nou evocată cu fraze întregi traduse din cronica slavonă de către Grigore Ureche, care a preluat aproape în întregime această scriere în letopisețul său.

Bibliografie

1. Cartoian, Nicolae. Istoria literaturii române vechi. București: Minerva, 1980.
2. Ciobanu, Ștefan. Istoria literaturii române vechi. București: Eminescu, 1989.
3. Cronicile slavo-romane din secolele XV-XVI, publicate de Ion Bogdan. Editie revazută și completată de P.P.Panaitescu. București: Editura Academiei, 1959.
4. Moceanu, Ovidiu. Literatura română veche. Brașov: Editura Universității «Transilvania», 2002.
5. Russev, Eugen. Cronografia moldovenească din veacurile XV-XVIII. Chișinău: Știința, 1977.